

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ БАНКІВСЬКОГО ПРОФІЛЮ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

**Олександр
Дзюблюк**

Завідувач кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету, доктор економічних наук, професор

**Роксолана
Михайлюк**

Викладач кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету, кандидат економічних наук

Функціонування і розвиток сучасної економіки, забезпечення неперервності виробництва та примноження багатства суспільства неможливі без діяльності банківських установ. Банки, перебуваючи у центрі більшості економічних процесів, акумулюючи значні грошові капітали, перерозподіляючи їх відповідно до потреб виробництва, здатні сприяти збільшенню матеріальних благ та обміну продуктами праці. Саме стрімкий розвиток банківської системи став основою формування ринкових відносин у нашій країні, а також сукупності тих базових елементів, котрі пов'язані з рухом грошей і без яких узагалі неможливе функціонування ринкового господарства.

Нинішня фінансова криза зайвий раз підтверджує, що саме здоров'я банківської системи, як жодної іншої галузі, визначає здоров'я усєї національної економіки. Розбалансованість процесу функціонування банківського сектору, котра призводить до збоїв системи акумуляції та розміщення грошових ресурсів, порушення законів грошового обігу, затримки платежів, а також втрати довіри інвесторів і вкладників до кредитних інститутів, є проявом кризових явищ передусім у банківській системі.

Причини та періоди виникнення банківських криз у кожній країні є індивідуальними, проте умови розвитку світової фінансової системи у період глобалізації визначають їх тісний взаємозв'язок. Банківська криза в Україні, першопричина якої — за межами національних кордонів, безперечно, значною мірою зумовлена і дією внутрішніх факторів.

Зокрема, крім фундаментальних причин виникнення кризи, свою роль відіграли й особливості становлення в Україні банківської системи ринкового зразка, котрі проявилися у слабкості конкурентного середовища, недостатньому розвитку банківської інфраструктури, недосконалому банківському законодавству, банківському нагляду і системі регулювання, а також у відсутності необхідного досвіду управління банківськими ризиками.

Слід підкреслити, що світова фінансова криза та її наслідки для національної економіки вказують на нагальну необхідність підвищення ролі вищої економічної освіти банківського профілю у забезпеченні більш ґрунтовної теоретичної та якісної практичної підготовки висококваліфікованих банківських управлінців та працівників. У банківському секторі економіки вимоги до професійних якостей, відповідальності персоналу є вищими, ніж в інших галузях. Значною мірою це виявляється у впливі людського фактора на здатність банку виконувати дві важливі функції із забезпечення, з одного боку, ефективного управління грошовими коштами клієнтів, а з іншого, — збереження банківської таємниці. Не потребує зайвих доказів пряма залежність ринкових позицій банку від якості людського капіталу. Зважаючи на це, проблема забезпечення якісних освітніх послуг для цього сектору економіки актуальна сьогодні як ніколи, що значною мірою підтверджується рекомендаціями Базельської угоди (Базель II) в частині управління операційними ризиками кредитних операцій, котрі включають в себе і ризики персоналу, в тому числі і недостатній рівень їх кваліфікації. А ці ризики у діяльності провідних банків світу стали, як відомо, однією із першопричин розгортання світової фінансової кризи.

Сьогодні, незважаючи на те, що на вітчизняному ринку освітніх послуг в економічній сфері запропоновано широкий спектр навчальних програм, котрі різняться за формою, строками, методами навчання, все ж існує певний розрив між реальним рівнем професійної компетентності випускників вітчизняних вищих навчальних закладів і вимогами, що висуваються сучасними банківськими установами до рівня кваліфікації свого персоналу.

Ця проблема ускладнюється, з одного боку, дефіцитом кваліфікованих спеціалістів, які володіють специфічними професійними та особистісними компетенціями, особливо у сфері банківського менеджменту, зважаючи на посилення міжбанківської конкуренції і ті виклики, які зумовлені впливом на функціонування банків світової фінансової кризи. З іншого боку, спостерігається певна відірваність процесу підготовки фахівців у вищих навчальних закладах від конкретних вимог кредитних установ щодо підходів до змісту та організації навчання спеціалістів банківської сфери з урахуванням сьогоденних викликів, зумовлених впливом фінансової кризи та потребою оптимальним чином управляти сукупністю тих ризиків, які вона спричиняє у діяльності банків. А відтак банківські установи часто-густо, зважаючи на певну невідповідність якості спеціалістів, яких випускають ВНЗ, змушені вирішувати проблему недостатньої кваліфікації персоналу шляхом організації додаткового їх навчання.

З огляду на це, потреба в обґрунтуванні нових напрямків інтеграції системи вищої економічної освіти і банківського сектору набуває особливо важливої ваги в сучасних умовах. Адже банки як невід'ємний атрибут товарно-грошових відносин володіють потужним економічним потенціалом, а відтак потребують такого апарату управління і таких спеціалістів, які б забезпечували ефективний оборот коштів і рух капіталів, здатний створити вихідні, засадничі можливості для розвитку національної економіки.

Саме з урахуванням тієї важливої ролі, яку відіграє банківська система в економіці нашої країни, і задля підготовки таких спеціалістів ще в 1997 р.

згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 24.05.1997 № 507 було прийнято рішення про включення спеціальності “Банківська справа” до переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Проте вже у 2006 р. відповідно до іншої Постанови КМУ від 17.12.2006 № 1719 новий перелік напрямів підготовки бакалаврів галузі знань “Економіка і підприємництво” вже не містив такого напрямку, як “Банківська справа”.

Наскільки виправданим можна вважати прийняте рішення? Адже сучасна банківська справа — дуже динамічний вид бізнесу як в Україні, так і в усьому світі. Вона акумулює тисячолітній досвід роботи кредитних установ, розкриває ті особливості, котрі протягом тривалого періоду формувалися як обов’язкові принципи організації банківської галузі. Відійшли в минуле часи, коли банківський бізнес був порівняно простим, а жорстке регулювання обмежувало можливості менеджерів щодо прийняття ризикованих управлінських рішень. Такі фактори, як технологічна революція, посилення інфляційних процесів, загострення конкурентної боротьби, глобалізація та дерегулювання банківської діяльності, зумовили формування значно агресивніших стратегій у банківській справі, що супроводжуються підвищеною ризикованістю.

У зв’язку з тим, що враховувати фактори ризику та керувати ними стає все складніше, погіршується структура активів, знижується ефективність операцій, а зрештою виникають кризові ситуації. Саме недосконалість управління ризиками у банківських установах та помилки у реалізації монетарної політики центральних банків стали першопричинами як світової фінансової кризи, так і розгортання кризових явищ в економіці нашої країни. А це, у свою чергу, є ще одним аргументом на користь того, що банківський сектор потребує ще більш ґрунтовної теоретичної і якісної практичної підготовки висококваліфікованих фахівців із вищою освітою саме банківського профілю.

Потрібно наголосити, що йдеться не про підготовку вузькопрофільних фахівців, адже те широке коло завдань, яке нині постає перед банківськими працівниками, радше свідчить про універсальність банківської освіти — освіти такого високого рівня, якого неможливо досягти у разі, якщо вона буде частиною лише більш широкого напрямку підготовки “Фінанси і кредит”.

Нині перед банківськими працівниками постає завдання пошуку адекватних методів управління банківськими установами, мінімізації ризиків, забезпечення достатніх прибутків, збереження коштів вкладників та підтримки життєдіяльності не лише окремого банку, а й, з огляду на останні події, всієї економіки.

Потрібно визнати, що від моменту здобуття незалежності вітчизняна банківська система за темпами розвитку та просування в напрямку інтеграції в міжнародний економічний простір увесь час значно випереджала виробничу сферу. Докорінна зміна принципів та методів обліку, активний розвиток нетрадиційних банківських послуг, запровадження нових операцій, таких як форвардні, ф’ючерсні, опціонні, розширення можливостей

банків завдяки використанню високотехнологічних засобів комунікації — усе це потребує підготовки кваліфікованих фахівців банківської справи, які повинні досконало володіти сучасними методами управління фінансами банку. Зрозуміло, що підготувати фахівців, які б мали такі навички, у рамках більш широкого напрямку “Фінанси і кредит” дуже проблематично. Зокрема, базовим курсом цього напрямку є теорія фінансів, котра вивчає рух грошових потоків в економіці й основою якої є робота ринків капіталу і вартість фінансових активів. А якщо йдеться про зарубіжні освітні підходи, то відповідно із загальноприйнятим у світі класифікатором JEL (Journal Economic Literature) у теорії фінансів виділяють такі розділи:

- теорія грошей, монетарна політика, вчення про центральні банки: макроекономіка і монетарна економіка;
- теорія податків і бюджету: економіка суспільного сектору;
- теорія інвестицій, портфельна теорія, теорія корпоративних фінансів: фінансова економіка;
- банківська справа, фінансові інститути, пенсійні фонди, фінансові ринки, фінансовий облік: бізнес-адміністрування;
- міжнародні фінанси: міжнародна економіка.

Очевидно, що так само відбуватиметься укрупнення колишніх спеціальностей, пов'язаних із фінансами, оподаткуванням, страхуванням, банківською справою тощо у рамках більш широкого напрямку “Фінанси і кредит”. Однак навряд чи, навчаючи усьому потрохи, можна досягти такого високого рівня підготовки фахівців із банківської справи, щоб вони брали на себе відповідальність за капітали підприємців, гроші громадян, їхній особистий добробут та спокій, за матеріальні цінності, забезпечували б усі умови для сталого розвитку підприємств, організацій та бізнес-структур, поповнення бюджету та розвиток економічного потенціалу всієї країни.

Професія банкіра — це по суті вищий клас економістів, які володіють найбільш широкими і ґрунтовними знаннями у сфері економіки, права, обліку та аналізу економічних відносин. У банках мають працювати не лише спеціалісти, здатні розібратися в складних економічних процесах, але й створити економіко-математичні моделі управління діловими, комерційними, ринковим, політичним та іншими ризиками. Адже для прийняття об'єктивних та правильних рішень у ринковій економіці, яка відзначається динамізмом і складним характером взаємозв'язків, потрібно вміти аналізувати, виявляти тенденції і закономірності внутрішнього і зовнішнього середовища, в якому функціонує банк. А для цього недостатньо знати інструкції чи враховувати практичний досвід — потрібен високий рівень теоретичних знань, котрі отримуються у вищому навчальному закладі.

Саме тому зміни законодавчого характеру, спрямовані на нівелювання ролі та значення банківської справи як окремого напрямку підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, “розчинення” його в рамках більш широкого напрямку “Фінанси і кредит”, певною мірою дискредитують саму банківську галузь з погляду забезпечення її висококваліфікованими спеціалістами.

Як можна вирішити цю проблему? Очевидно, що рішення мають охоплювати різні рівні та сфери реалізації відповідно до компетенції органів

управління у системі вищої освіти України. Так, на загальнодержавному рівні слід було б внести пропозиції Кабінету Міністрів України за підтримки керівництва Національного банку України щодо відновлення окремого напрямку підготовки “Банківська справа” при навчанні бакалаврів галузі знань “Економіка і підприємництво”. Однак цей процес є порівняно тривалим. А тому уже тепер у межах чинного широкого напрямку підготовки “Фінанси і кредит” слід рекомендувати здійснювати окремо підготовку фахівців за професійною орієнтацією “Банківська справа”, а при розробці навчальних планів необхідно було б затвердити відповідний стандарт циклу природничо-наукової та загальноекономічної підготовки, а також стандарт циклу професійної та практичної підготовки, які б містили поглиблене вивчення таких дисциплін, як “Гроші та кредит”, “Банківські операції”, “Центральний банк і грошово-кредитна політика”. При цьому у циклі вибіркового дисциплін цієї професійної орієнтації можна запропонувати такі, як “Грошово-кредитні системи зарубіжних країн”, “Банківські ризики і регулювання банківської діяльності”, “Платіжний оборот і грошовий обіг”, “Міжнародна банківська справа”.

Комплекс таких дисциплін уже тепер спроможний скласти змістове наповнення навчального процесу студентів професійної орієнтації “Банківська справа” у напрямі підготовки “Фінанси і кредит”. Відтак студенти цієї професійної орієнтації вивчатимуть не лише класичні предмети та принципи організації банківської діяльності, але й сучасні передові технології, котрі зможуть застосовувати у банківській практиці при обслуговуванні клієнтів.

Загалом система дисциплін, які є основою для підготовки студентів за професійною орієнтацією “Банківська справа”, має передбачати: по-перше, можливість нівелювання технократичних тенденцій у підготовці фахівців за одночасного уникнення ізольованості банківської освіти від технічних елементів сучасної культури; по-друге, підготовку банківських спеціалістів, котрі володіють не лише належним рівнем професійної кваліфікації, але й високою культурою і широким економічним кругозором; по-третє, застосування студентами методів наукових досліджень у більш вузькоспеціалізованих галузях банківського бізнесу, зокрема при написанні не лише дипломних, але й курсових робіт, рефератів, що дає змогу опанувати основи аналізу, оцінки результатів економічних явищ та процесів у грошово-кредитній сфері; по-четверте, врахування світового досвіду підготовки економічних кадрів для банківської системи; по-п’яте, включення до навчального плану спеціальних дисциплін, котрі охоплюють перелік питань, який повною мірою розкриває технологію банківської справи та управління банківськими операціями з урахуванням теоретичних і практичних аспектів їх здійснення.

Отже, фаховий рівень бакалаврів з банківської справи має бути таким, щоб випускники були підготовлені до виконання професійних функцій за різними видами економічної діяльності учасників фінансового ринку, зокрема: надання всіх типів банківських послуг для юридичних та фізичних осіб, посередницької діяльності на фондовому і валютному ринку, виконання операцій з управління активами для клієнтів тощо. Йдеться саме про під-

готовку фахівців широкого профілю, оскільки вони мають можливість працювати не тільки в банках, але й у фінансових установах, економічних підрозділах підприємств і організацій.

Нарівні із іншими фінансовими спеціальностями, котрі передбачають можливість пізнати основи функціонування різних ланок фінансово-кредитної системи, економічні та правові аспекти власності, макроекономічні проблеми інфляції та безробіття, мати відповідні навички із планування фінансових і кредитних ресурсів, формування та виконання бюджетів різних рівнів, організації грошово-кредитного регулювання, визначення взаємозв'язку між складовими грошового і торговельного обороту, володіти знаннями основ банківської справи, організації оподаткування та страхування, державних та місцевих фінансів тощо, професійна орієнтація "Банківська справа" має ще й забезпечувати майбутнім спеціалістам можливість отримати ґрунтовні знання саме у сфері фінансового посередництва в цілому та банківського бізнесу зокрема.

Не менш важливим є поєднання теоретичної і практичної підготовки бакалаврів з банківської справи, необхідної для ефективного виконання встановлених працедавцем посадових функцій. Зокрема, така підготовка передбачає забезпечення виробничої практики у банках, проведення ділових ігор у навчальних аудиторіях із вирішенням конкретних ситуаційних та практичних прикладів банківського бізнесу. А якщо розглядати у перспективі рівень підготовки бакалаврів як завершений процес здобуття вищої освіти, то слід розглянути пропозицію, щоб вивчення спеціальних дисциплін завершувалося підготовкою студентами дипломних, тобто бакалаврських робіт, спрямованих на аналіз найважливіших операцій та особливостей банківської діяльності.

Що стосується освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр", то також слід було б затвердити стандарт підготовки фахівців із банківської справи саме для цього рівня з урахуванням того, що в перспективі навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем "спеціаліст" буде припинено у світлі тенденції інтеграції України в європейський освітній простір. Суть пропозиції полягає у затвердженні окремого переліку нормативних дисциплін магістерської підготовки фахівців за напрямом "Банківська справа". Адже чинний перелік містить нормативні дисципліни, які стосуються передусім галузі знань "Менеджмент та адміністрування" і не враховують особливості фахової підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр", виходячи насамперед зі специфіки функціонування банківської системи країни відповідно до галузі знань "Економіка і підприємництво", до якої і має належати напрям підготовки "Банківська справа", відображаючи прикладний аспект навчання економістів відповідного профілю, а не суто менеджмент.

Щодо стандарту для напряму підготовки "Банківська справа", то для нього слід було б визначити перелік таких нормативних дисциплін, як: "Кредитування і контроль", "Валютна політика", "Платіжні системи", "Фінансовий менеджмент у банку", "Маркетинг у банку", "Стратегічне управління розвитком банку". Тобто такий комплекс дисциплін, який уже на вищому управлінському рівні організації банківської справи відображав би спроможність майбутніх керівних кадрів банківської системи забезпечу-

вати ефективно виконання кредитними установами відповідних операцій, мінімізуючи відповідні ризики за ними, на мікроекономічному рівні та здійснювати адекватну монетарну політику і регулювання банківської діяльності на макроекономічному рівні.

Водночас у циклі дисциплін для магістерської підготовки з банківської справи за вибором навчального закладу можна запропонувати такі, як “Ресурсна політика банку”, “Міжнародні ринки грошей і капіталів”, “Управління фінансовою стійкістю банку”, “Нетрадиційні послуги банків”. Тобто такі дисципліни, які б відображали більш спеціалізовані, конкретизовані напрями організації банківського бізнесу і можливості закріплення банків у певних нішах грошового ринку за ефективної взаємодії з різними групами клієнтів.

Вивчення таких дисциплін, що має завершуватись написанням і захистом дипломної роботи, становить цілісний процес здобуття кваліфікації магістра з банківської справи, що передбачає такий рівень організації і управління банківською діяльністю, котрий враховує усі тенденції і закономірності економічного розвитку не лише на рівні окремого банку, але й країни і світу.

Відтак професійна діяльність магістра з банківської справи на керівних посадах має забезпечувати виконання ним управлінських функцій, аналітично-дослідних робіт, обґрунтування та прийняття стратегічних і тактичних рішень, формування внутрішнього економічного механізму кредитних установ, забезпечення їх ефективного функціонування і розвитку.

Таким чином, сукупність дисциплін, що викладаються як на рівні бакалаврської, так і магістерської підготовки банківської справи, мають відображати практично увесь спектр функціонування сучасної кредитної системи: від теорії грошей і банківських операцій до новітніх форм організації банківського кредитування і нетрадиційних банківських послуг, проведення грошово-кредитної і валютної політики, регулювання діяльності банків, одним словом, усього, що необхідно сьогодні знати висококваліфікованому банкірові.

Варто зазначити, що сучасна ситуація на ринку освітніх послуг з банківської справи ставить нові вимоги до організації та реалізації навчального процесу. Він повинен базуватися на інноваційних освітніх технологіях, котрі б забезпечували можливість отримання студентами не лише якісних теоретичних, але й практичних навичок, набуття яких значною мірою визначається необхідністю здійснення інтеграції системи професійної освіти і банківського сектору.

У цьому контексті потребують визначення перспективні напрямки і сфери можливої інтеграції власне банківського сектору і системи вищої економічної освіти з метою підвищення якості та ефективності освітніх послуг для банківської системи країни. Зокрема, інноваційними формами стратегічного партнерства кредитних інститутів і вищих навчальних закладів можуть бути:

- спільний моніторинг поточного стану і прогнозування попиту та пропозиції на ринку праці у банківській системі;
- розробка професійних компетенцій і корпоративних професійних стандартів для основних категорій банківського персоналу;

- формування методик відбору та первинного професійного розвитку майбутніх банківських працівників з числа студентів старших курсів з урахуванням специфіки вакантних робочих місць;
- спільна розробка корпоративних програм підвищення кваліфікації і професійної перепідготовки для різних категорій працівників банку в режимі безперервного навчання;
- залучення провідних спеціалістів банків-партнерів до навчально-методичної діяльності вищого навчального закладу (проведення майстер-класів і тренінгів).

Як окремі елементи механізму практичної реалізації відповідних напрямів можливої інтеграції банківського сектору і системи вищої економічної освіти можна виділити такі: по-перше, надання банкам можливості участі у процесі розробки професійних освітніх вимог і стандартів при складанні навчальних планів і програм для вищих навчальних закладів, де здійснюється підготовка фахівців з банківської справи; по-друге, виділення банківськими установами іменних стипендій найбільш обдарованим, перспективним студентам і грантів на проведення спільних з вищим навчальним закладом науково-дослідних проектів для банківського сектору, в тому числі за активної участі студентських наукових товариств; по-третє, створення ефективної системи безперервної банківської освіти, здатної здійснювати підготовку висококваліфікованих спеціалістів для вітчизняного банківського сектору, в тому числі з використанням прогресивних інформаційних освітніх технологій (e-Learning); по-четверте, забезпечення фінансування банківськими установами власних програм підготовки і перепідготовки спеціалістів на постійній основі на базі ВНЗ.

Запровадження зазначених форм партнерства може істотно сприяти підвищенню гнучкості вищої економічної освіти за банківським профілем, здатності навчальних закладів швидко адаптуватися до зростаючих потреб банківського сектору шляхом пошуку оптимальних для відповідного регіону організаційних форм і методів навчання. Спільна практична реалізація вказаних підходів дасть можливість вищим навчальним закладам підвищити якість і ефективність надання освітніх послуг для банківського сектору, а банкам-працедавцям — покращити якість власного людського капіталу.

Потрібно зазначити, що, крім безумовно високого рівня знань з основного фаху, банкір може діяти ефективно лише тоді, коли буде здатен постійно підвищувати свій рівень освіти та кваліфікації, впроваджувати інновації у власній професійній діяльності, дотримуватись вимог бізнес-етики та соціальної відповідальності, поєднувати в собі якості новатора з високими моральними нормами. Адже професія банкіра — всесторонньо, якісно підготовленого для потреб ринкового господарства фахівця — була й буде потрібна завжди. У цьому зв'язку підготовку фахівців банківського профілю у системі вищої економічної освіти можна вважати досить складним завданням. Однак воно може бути успішно вирішене економічними ВНЗ України, здатними створити необхідні умови для отримання студентами тих знань, умінь і навичок, яких потребує обрана ними професія і сучасна економіка.